

♦ رابطه دینداری و امید به آینده در بین دانشجویان دانشگاه یزد

سید علیرضا افشانی^۱
زینب جعفری^۲

چکیده

هدف: پژوهش حاضر با هدف بررسی رابطه دینداری و امید به آینده در بین دانشجویان دانشگاه یزد انجام شده است. **روش:** روش مورد استفاده در این تحقیق، توصیفی و از نوع همبستگی بود. جامعه آماری مورد مطالعه، دانشجویان دانشگاه یزد در سال تحصیلی ۹۴-۹۳ بودند که ۳۷۴ نفر از آنها با روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی انتخاب و مورد مطالعه قرار گرفتند. آزمون امید به آینده/سنایدر و همکاران (۱۹۹۱) و آزمون محقق‌ساخته دینداری بر اساس الگوی گلاک و استارک (۱۹۶۸) به عنوان ابزار تحقیق مورد استفاده قرار گرفتند. **یافته‌ها:** نتایج نشان داد بین دینداری دانشجویان و امید به آینده در آنها رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. همچنین ابعاد اعتقادی، عاطفی، پیامدی و دانشی، با امید به آینده، رابطه مثبت و معناداری داشتند؛ ولی بُعد مناسکی با امید به آینده رابطه معناداری نداشت. **نتیجه‌گیری:** افزایش سطح دینداری دانشجویان به تقویت امید به آینده در بین آنها منجر می‌شود و لازم است از این پتانسیل برای افزایش امید به آینده دانشجویان استفاده شود.

واژگان کلیدی: امید به آینده، دانشجویان، دینداری، دانشگاه، اعتقادات.

♦ دریافت مقاله: ۱۹/۰۹/۹۴؛ تصویب نهایی: ۲۰/۰۲/۹۵.

۱. دکترای جامعه‌شناسی، دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه یزد (نویسنده مسئول) / نشانی: یزد؛ دانشگاه یزد، دانشکده علوم اجتماعی / نمابر:

Email: afshaniareza@yazd.ac.ir / / ۰۳۵۳۸۲۱۰۶۴۳

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد پژوهش علوم اجتماعی دانشگاه یزد.

الف) مقدمه

امروزه، امید و امیدواری جایگاه خاصی در سلامتی روانی، جسمانی و به تبع آن، پیشرفت فرد و جامعه دارد. اختلالات افسردگی، سلامت عمومی جامعه را تهدید می‌کند. در مطالعات شیوع‌شناسی، افسردگی با سلامت جسمی پایین، به‌ویژه مشکلات قلبی، مصرف بیشتر سیگار و... همراه است (شمس و همکاران، ۱۳۸۶: ۸۲). از آنجا که توجه به سلامتی یکی از نیازهای حیاتی انسان برای رشد و بالندگی است، برنارد و برنارد (۱۹۸۲) بر این باورند که محیط دانشگاه با گسترش مشکلات یا فشارهای روانی، ممکن است در بالا رفتن ناامیدی در میان دانشجویان نقش داشته باشند (نقل از عزیزاده اقدم، ۱۳۹۱: ۱۹۱) و این ناامیدی، شخص را سریعاً درهم شکسته، او را در برابر عوامل فشارزا، بی‌دفاع و گرفتار می‌کند. باگذشت زمان، شخص تمام امید خود را ازدست داده و به جای آن، افسردگی عمیق را جایگزین می‌کند (ارجندنیا و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۵). در واقع؛ ناامیدی علاوه بر آثار و پیامدهای روانی و اجتماعی، دارای پیامدهایی منفی برای سلامت جسمی افراد جامعه است؛ زیرا امید مانند دارو دارای اثرات بیولوژیکی است و می‌تواند روی کنترل درد و ناتوانی‌های بیماران تأثیر مثبت داشته باشد و از آنجا که برای رسیدن به توسعه پایدار، اولین و مهم‌ترین شرط، داشتن نیروی انسانی متخصص و البته سالم است، اهمیت این موضوع تا حدودی روشن خواهد شد.

در حقیقت؛ امید در نقطه مقابل ناامیدی قرار دارد و ناامیدی عبارت است از این انتظار که اتفاقات مطلوبی رخ نخواهد داد و پیامدهای بسیار ناراحت‌کننده‌ای رخ خواهد داد. بک از ناامیدی به عنوان علامت هسته‌ای افسردگی یاد کرده، یادآور می‌شود که این ناامیدی هم فلج‌کننده اراده است و هم باعث تحمل‌ناپذیر شدن و میل به گریز از یک موقعیت می‌شود (عزیزاده اقدم، ۱۳۹۱: ۱۹۱). از این رو، فقدان امید به آینده، موجب مشکلاتی نظیر افت تحصیلی و آموزشی، اعتیاد و غیره در میان دانشجویان می‌شود. بدین منظور، موضوع امید به آینده و لزوم افزایش آن در جوانان، به خصوص دانشجویان، به یکی از موضوعات برجسته و قابل تأمل تبدیل شده است. امید به آینده لازمه یک زندگی مفید، مؤثر و رضایت‌بخش فردی است و روحیه امید‌اقتدار یک جامعه، به خصوص اقتدار مؤثر و سازنده آن، لازمه پویایی، بالندگی و اعتلای آن جامعه است. جوانان به عنوان مهم‌ترین اقشار و سرمایه‌های هر سرزمین محسوب می‌شوند و از میان آنان، دانشجویان به عنوان جوانان فرهیخته یک کشور، نقش اساسی در چگونگی پیشرفت جامعه ایفا می‌کنند. امروزه دانشجویان و به صورت کلی علم، نقش اساسی در توسعه و تحول در جامعه بشری دارند. در این راستا، هر چه کشوری، سهمش در تولید علم جهانی بیشتر باشد، به همان نسبت موفق‌تر است و می‌تواند بر مشکلات خود فائق آید. برای رسیدن به این مقصد، زمینه‌ها و الزاماتی لازم است. از جمله زمینه‌ها و

رابطه دینداری و امید به آینده در بین دانشجویان دانشگاه یزد ۱۹۳

ضرورت‌های لازم، می‌توان به داشتن امید به آینده در افراد اشاره کرد. از طرفی در سالهای اخیر، دین به عنوان یکی از عمده‌ترین متغیرهای مؤثر بر رفتار و حالات روانی افراد، مورد توجه بسیاری از متخصصان علوم رفتاری قرار گرفته است؛ تا جایی که برخی دین را عامل اساسی در بهداشت فردی و اجتماعی معرفی کرده‌اند (سلطانی زرنندی، ۱۳۷۶). رفتارها و عقاید مذهبی، تأثیر مثبتی در معنادار کردن زندگی دارند. رفتارهایی از قبیل توکل به خداوند، عبادت، زیارت و... می‌توانند از طریق ایجاد امید و تشویق به نگرشهای مثبت، موجب آرامش درونی فرد شوند. داشتن معنا و هدف در زندگی، احساس تعلق داشتن به منبعی والا، امیدواری به یاری خداوند در شرایط مشکل‌زا، بهره‌مندی از حمایت‌های اجتماعی و معنوی و...، همگی از جمله روشهایی‌اند که افراد مذهبی با دارا بودن آنها می‌توانند در مواجهه با حوادث فشارزای زندگی، آسیب کمتری را متحمل شوند (یانگ و مائو، ۲۰۰۷). در میان اقشار جامعه، دانشجویان دسترنج معنوی و انسانی هر جامعه و از سرنوشت‌سازان و سازماندهان فردای کشور خویشند. دانشجویان به دلیل شرایط خاص دانشجویی، از جمله: دوری از خانواده، وارد شدن به مجموعه‌ای بزرگ و پرتنش، مشکلات اقتصادی و نداشتن درآمد کافی، حجم زیاد دروس و رقابتهای فشرده، مستعد از دست دادن سلامت روانی و از جمله امیدواری خویشند (میرزاییان و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۲۲) و در این راستا، به نظر می‌رسد نیايش، خواندن کتابهای وحی یا حضور در مراسم مذهبی، از جمله منابعی‌اند که بعضی افراد مذهبی با برخورداری از آنها می‌توانند در مواجهه با حوادث تنش‌زای زندگی آسیب کمتری متحمل شوند. (بالجانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۸)

بی‌شک، مسائل دانشجویان به عنوان یکی از اولویتهای پژوهشی در دانشگاههاست. یکی از این مسائل و موضوعات، امید به آینده در دانشجویان است که مطالعات اندکی در این زمینه وجود دارد. نقش و اهمیت دانشجویان دانشگاهها در دوران اخیر در گردش و اداره امور جامعه و ایجاد تحولات اساسی در راستای رشد علمی و فرهنگی در کشور بر همگان روشن است. دورکیم چهار عملکرد عمده را برای دین عنوان می‌کند که عبارتند از: انضباط، حیات‌بخشی، خوشبختی و امیدواری. دین با مراسم و پیوندهایش میان پیروان خود، انسجام عاطفی و شناختی و درحقیقت امیدواری ایجاد می‌کند.

لذا این تحقیق با هدف پاسخگویی به این سؤالات که: «میزان امید به آینده در دانشجویان یزد چقدر است؟» و اینکه «آیا دینداری افراد بر امیدواری آنان مؤثر است و سازوکار این تأثیر گذاری چگونه است؟»، در دانشگاه یزد به انجام رسیده است.

ب) ادبیات پژوهشی

بر اساس نتایج پژوهش صنعت‌خواه و دادخواه‌فر (۱۳۹۵)، سرمایه اجتماعی برون‌گروهی تأثیر مستقیمی بر احساس شادمانی ندارد، بلکه این متغیر بر اساس تأثیری که بر امید به آینده می‌گذارد، بر احساس شادمانی تأثیرگذار است. یافته‌های پژوهش پرزور و همکاران (۱۳۹۴)، نقش امید اسلامی، معنای زندگی و همچنین باورهای غیر منطقی را در پیش‌بینی رغبت به ازدواج دانشجویان، تأیید کرد. با توجه به یافته‌های پژوهش میرزاییان و همکاران (۱۳۹۳)، بین امید به آینده معلمان زن و میزان شادکامی دانش‌آموزان دختر، رابطه وجود دارد و امید به آینده معلمان می‌تواند شادکامی دانش‌آموزان را به طور مؤثر پیش‌بینی کند. سلیمی بجستانی و همکاران (۱۳۹۳) نشان دادند که با تقویت ابعاد مذهبی و تأکید بر حفظ سلامت روانی در پرستاران می‌توان امیدواری را در آنان تقویت کرد. پژوهش فولادیان (۱۳۹۲) در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد نشان داد که میانگین امید به آینده در بین دانشجویان در بازه ۵-۱، حدود ۳/۶ است. همچنین بین متغیرهای تعامل اجتماعی، مشارکت اجتماعی، بین‌انجام اجتماعی، اعتماد اجتماعی و وضعیت خانوادگی با امید به آینده رابطه معنادار وجود دارد. نتایج پژوهش کرمی و همکاران (۱۳۹۱) اشاره دارد که بین جهت‌گیری مذهبی و امیدواری همبستگی وجود دارد. به عبارتی؛ هرچه میزان دینداری در فرد بیشتر باشد، امیدواری او بیشتر است. نتیجه اینکه، شناسایی و اعتقاد به باورها و مناسک مذهبی می‌تواند در افزایش میزان تاب‌آوری و امیدواری مؤثر باشد. نتایج پژوهش علیزاده اقدم (۱۳۹۱) نشان می‌دهد که امید دانشجویان به آینده از میزان دینداری، انسجام و اعتماد اجتماعی (از ابعاد سرمایه اجتماعی) و سرمایه فرهنگی متأثر می‌شود. نتایج مطالعه محمدقاسمی و همکاران (۱۳۹۱) حکایت از این دارد که خانواده، اعتقادات فردی و برخی از عوامل اجتماعی و محیط زندگی در تقویت امید به آینده نقش مؤثری دارند. نتایج پژوهش قهرمانی و نادری (۱۳۹۱) نشانگر این است که بین مؤلفه‌های بهزیستی وجودی با امید به آینده، انگیزه پرستش و سازگاری با امید به آینده و سلامت روان با امید به آینده، رابطه معناداری وجود دارد. همچنین تمام مؤلفه‌های مذهبی - معنوی دارای همبستگی معناداری با سلامت روان بودند. نتایج پژوهش بالجانی و همکاران (۱۳۹۰)، سلامت معنوی و مذهب را به عنوان متغیرهای تأثیرگذار بر امید بیماران سرطانی مورد تأیید قرار داد. نتایج پژوهش عبداللهی (۱۳۸۹) نشان می‌دهد که میزان دینداری و پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانواده، بیشترین سهم را از تبیین میزان امید به آینده دارند. نتایج پژوهش پورغزنین و همکاران (۱۳۷۹) حاکی از این است که با تقویت باورهای دینی، حمایت اجتماعی، رفاه مالی و توضیح اهمیت امید برای بیماران و همچنین سخنان و رفتارهای مناسب، می‌توان باعث ارتقای سطح امید در بیماران مبتلا به سرطان شد. بناب (۲۰۱۰) در مطالعه‌ای نشان داد که نشانه‌ها و علائم مثبت اشخاص (همچون: نشاط در

رابطه دینداری و امید به آینده در بین دانشجویان دانشگاه یزد ۱۹۵

زندگی، احساس خوشبختی و امید به آینده) با میزان معنویت آنها سنجیده می‌شود. مطالعات چانگ و لی^۱ (۲۰۰۲) و پنرود و مورس^۲ (۱۹۹۷) نشان داد کسانی که خود را مذهبی می‌دانند، در مقایسه با افرادی که خود را مذهبی نمی‌دانند، امتیازات امید بالاتری دارند. پژوهش اسنایدر^۳ و همکاران (۲۰۰۲) نشان می‌دهد رابطه مثبت و معناداری بین امیدواری و پیشرفت تحصیلی دانشجویان وجود دارد و از طرف دیگر، امیدواری کمتر با احتمال ترک تحصیل همبستگی دارد. کونیگ^۴ (۲۰۰۴) در بررسی فراتحلیلی ۸۵۰ مطالعه درباره «ارتباط میان باورها و اعمال مذهبی با بهداشت روان و کارکرد اجتماعی»، گزارش داد که مذهب از طریق بالا بردن توانایی در مقابله با استرس، ایجاد فضای حمایت اجتماعی، ایجاد امید و خوش بینی در جهت کمک به ایجاد هیجانهای مثبت (مثل زندگی بهتر، رضایت از زندگی و شادکامی) بر سلامت روان تأثیر می‌گذارد. گومز و فیشر^۵ (۲۰۰۳) نشان دادند که بهزیستی معنوی باعث می‌شود فرد دارای هویت یکپارچه، رضایت، شادی، احترام، نگرشهای مثبت، آرامش درونی، هدف و جهت در زندگی باشد. چانگ و دسیمون^۶ (۲۰۰۱) نشان دادند دانشجویان امیدوارتر به آینده، توانایی حل مسئله بیشتری دارند و این امیدواری باعث می‌شود تلاش تحصیلی بیشتری از خود نشان دهند.

ج) ملاحظات نظری

در نظریه امید، اعتقاد بر این است که امید، احساسی انفعالی نیست که فقط در لحظات تاریک زندگی اتفاق بیفتد، بلکه فرایندی شناختی است که به وسیله آن افراد اهدافشان را دنبال می‌کنند. افراد امیدوار بیشتر از افراد ناامید برای زندگی معنی قائلند (اسنایدر و همکاران، ۲۰۰۶). در این نظریه، افکار امیدوارانه، عقایدی را نشان می‌دهند که فرد می‌تواند از طریق آنها راههای رسیدن به اهداف مورد تمایل را پیدا کند و برای استفاده از آنها برانگیخته شود. همچنین این نظریه، امید را به عنوان سائقی برای هیجانانگیز و سلامتی افراد می‌داند (اسنایدر و همکاران، ۲۰۰۳). اسنایدر امید را اینگونه تعریف می‌کند: امید فرایندی است که طی آن افراد: ۱. هدفهایشان را تعیین می‌کنند؛ ۲. راهبردهای خاصی را برای رسیدن به آن هدفها توسعه می‌دهند؛ ۳. انگیزه لازم را برای اجرای آن هدفها به وجود آورده، در طول مسیر حفظ می‌کند. این سه مؤلفه الگوی امید، به عنوان هدفها، تفکر گذرگاهها و تفکر عامل شناخته شده‌اند (عزمی، ۱۳۸۶). بنابراین، از نظر اسنایدر، امید عبارت است از: ظرفیت ادراک شده برای تولید مسیرهایی به سمت اهداف مطلوب و انگیزه ادراک شده برای حرکت در

1. Chang & Li

2. Penrod & Morse

3. Snyder

4. Koenig

5. Gomez & Fisher

6. Chang & DeSimone

این مسیر (اسنایدر، ۲۰۰۰). امید؛ یعنی انتظار مثبت برای دستیابی به اهداف و انتظار مثبت، دارای دو مؤلفه گذرگاه و عامل است (عامل+گذرگاه = امید) (همان). تفکر عامل (کارگزار)، تفکری است که افراد در مورد توانایی خود برای شروع و تداوم حرکت در مسیر انتخاب شده به سمت هدف دارند. (اسنایدر و همکاران، ۱۹۹۹)

از دیدگاه آکویناس^۱، مهم‌ترین اثر امید، قوت و نشاط بخشیدن به عمل انسان است و نیز در عین حال، سبب افزایش عمل در انسان است (آکویناس، ۱۹۵۲: ۳۵). به نظر روان‌شناسان مثبت، امید، مفهومی آموختنی و شامل رفتارهای آموخته شده و جریان فکری است که از طریق فرایند اجتماعی شدن کسب می‌شود. بنابراین، می‌توان امید را دارای دو جنبه مثبت و منفی در نظر گرفت؛ بدین معنا که امید واقعی، دست‌یافتنی و امید واهی، دست‌نیافتنی است. در امید واقعی با چشمانی باز، جایی برای وهم و هذیان نیست؛ این امید به ما جرأت می‌دهد که با شرایط خود مواجه شویم و ظرفیت غلبه بر آنها را داشته باشیم. (کار، ۱۳۷۸: ۲۵۸)

کونینگ در تبیین رابطه بین مذهب و سلامت روان می‌گوید: مذهب انسان را در مقابل رویدادهای ناگوار زندگی یاری می‌رساند، به زندگی انسان معنا و هدف می‌بخشد، باعث افزایش توانایی فرد در انجام کارها شده و راحت‌تر با حوادث تروماتیک غیرقابل پذیرش در زندگی سازگار شده، باعث ایجاد امید در فرد می‌شود؛ احساس کنترل در افراد مذهبی به واسطه دعا کردن ایجاد می‌شود (کونینگ، ۲۰۰۴: ۷۸). اجماعی در بین جامعه‌شناسان وجود دارد مبنی بر اینکه دین از منابع مهم معنابخشی به زندگی است. به نظر ماکس وبر، تمام ادیان در طول تاریخ تلاش کرده‌اند تا نیاز به «معنی» را رفع کنند. یکی از ابعاد مهم جامعه‌شناسی دین وبر نیز نقش دین در معنابخشی به زندگی است و این مسئله را بر نیازی انسان‌شناختی استوار می‌سازد: «انسان، نیازی متفاوتی که به جهان معنادار» دارد. وبر در تبیین دین عنصر روان‌شناختی جستجو برای معنا را مورد توجه قرار می‌دهد (سراج‌زاده و رحیمی، ۱۳۹۲: ۱۰). اسنایدر در مطالعات فردی و گروهی متعددی (۱۹۹۱؛ ۱۹۹۹؛ ۲۰۰۰؛ ۲۰۰۲؛ ۲۰۰۳؛ ۲۰۰۶) به بررسی امید به آینده و عوامل مرتبط با آن پرداخته است. بسیاری از محققان در داخل و خارج از کشور برای پژوهش پیرامون این متغیر، از نظریه و مقیاس اسنایدر استفاده کرده‌اند. در این پژوهش برای تدوین متغیر امید به آینده، از نظریه امید و پرسشنامه استاندارد امید (اسنایدر و همکاران، ۱۹۹۱) که در مقالات مختلف آمده است (از جمله: عزیززاده اقدم، ۱۳۹۱، کرمانی و همکاران، ۱۳۹۰)، استفاده شد.

گلاک و استارک^۲ (۱۹۶۸) در کتاب ماهیت تعهد دینی^۳ با توجه به تناقضهای نتایج تحقیقاتی که پیرامون دینداری انجام شده بود، کوشیدند ویژگی‌هایی را از میان این پژوهشها برگزینند تا بر اساس آنها، یک مفهوم عملیاتی مشخص برای دینداری بسازند. به عقیده این دو محقق، با وجود اینکه در ادیان تفاوت‌هایی

1. Aquinas

2. Glock & Stark

3. The Nature Of Religious Commitment

رابطه دینداری و امید به آینده در بین دانشجویان دانشگاه یزد ۱۹۷

وجود دارد، اما وجوه مشترکی را نیز بین آنها می‌توان یافت که این عرصه‌ها ابعاد اصلی دینداری را تشکیل می‌دهند و عبارتند از: ابعاد اعتقادی، مناسکی، پیامدی، عاطفی و فکری.

بُعد اعتقادی و باورهای دینی^۱ عبارت است از باورهایی که انتظار می‌رود پیروان دین مورد نظر به آنها اعتقاد داشته باشند. در واقع؛ باورهای دینی عبارتند از نوعی ادراک فردی برخاسته از معرفت دینی که به فرد، بینش خاصی نسبت به حقانیت اصول دینی می‌دهد.

اعمال دینی^۲ خود به دو دسته مناسک^۳ و پرستش و دعا^۴ تقسیم می‌شود. بُعد مناسکی شامل اعمال دینی مشخص، همچون: نماز، روزه و شرکت در آیینهای مذهبی است که انتظار می‌رود پیروان هر دینی آنها را به جای آورند و بُعد پرستش و دعا، شامل اعمال خصوصی و فردی است که فرد با رضایت خاطر و بدون اجبار انجام می‌دهد.

بُعد تجربی^۵ یا عواطف دینی، عبارت از تصورات و احساساتی است که مربوط به داشتن رابطه با جوهری ربوبی همچون خدا یا واقعیتی غایی یا اقتداری متعالی می‌شود.

بُعد فکری یا دانش دینی^۶ مشتمل بر اطلاعات و دانسته‌های مبنایی در مورد معتقدات هر دین است که پیروان آن دین باید آنها را بدانند و در واقع؛ شامل حداقل شناخت از اصول و فروع و سنتها و تاریخ دین است؛ به نحوی که فرد خود را ملزم به انجام اعمال دینی دانسته یا حداقل به آن گرایش یابد.

بُعد پیامدی^۷ یا آثار دینی نیز ناظر به اثرات باورها، اعمال، تجارب و دانش دینی بر زندگی روزمره و به عبارتی؛ تأثیر و انعکاس دین در رفتارهای روزمره زندگی است.

گلاک و استارک (۱۹۶۸) برای سنجش و اندازه‌گیری هر یک از ابعاد مذکور، شاخصهایی را تعیین کرده‌اند. در بُعد اعتقادی، اموری چون: اعتقاد به خدا و پیامبر، معجزات و... در بُعد اعمال، شاخصهایی چون: شرکت در عبادات روز یکشنبه، شرکت در مراسم عشای ربانی و نظایر آن و در بُعد پرستش از بُعد اعمال نیز شاخصهایی چون: خواندن انجیل، تقاضای عفو از خداوند و... در بُعد تجربی، احساس حضور در مقابل خداوند، احساس تنبیه شدن از سوی خدا و وسوسه شدن از جانب شیطان؛ در بُعد دانش دینی، آشنایی با متون دینی و تاریخ ادیان و در بُعد پیامدی، عفو نسبت به خطاکاران، درستکاری با مأموران

-
1. Believers
  2. Practice
  3. Rituals
  4. Devotion
  5. Experience
  6. Religious Knowledge
  7. Consequences

مالیات و درستکاری در داد و ستد، از جمله شاخصهایی‌اند که برای اندازه‌گیری دینداری مورد توجه گلاک و استارک قرار گرفته است.

علامه جعفری در ارزیابی مدل گلاک و استارک اظهار می‌دارد: «به نظر می‌رسد که این تقسیم‌بندی درباره جنبه‌های مختلف دین‌گرایی یکی از عالی‌ترین تقسیم‌بندی‌ها است که در این زمینه انجام شده و لذا توجه به آن برای محققان ضرورت درجه اول را دارد. بدون این تقسیم‌بندی، جامعه‌شناسی دین قطعاً ناقص خواهد بود» (جعفری، ۱۳۷۸: ۸۱). ویلم نیز در بیان مزیت این مدل می‌نویسد: اگرچه این مدل نیز بسیار بحث‌انگیز بوده، اما این مزیت را دارد که برای هر جهان مذهبی که مورد بررسی قرار می‌گیرد، می‌توان جای نسبی را که هر یک از این ابعاد در آن اشغال می‌کند، مورد ملاحظه قرار داد. (ویلم، ۱۳۷۸: ۸۱)

برخی از پژوهشگران که دینداری یا موضوعات مرتبط با آنرا در ایران بررسی کرده‌اند (سراج‌زاده، طالبان، انوری، حشمت یغمایی، افشانی، شجاعی‌زند) کوشیده‌اند تا ابعاد دینداری مدل یاد شده را بر اسلام منطبق کنند. از آنجا که پژوهشگران در مورد چند بعدی بودن دینداری به دیدگاه واحدی نزدیک می‌شوند و همچنین مزیت نسبی مدل گلاک و استارک مورد تأیید برخی از صاحب‌نظران قرار گرفته است و بعضی پژوهشهای مربوط به دینداری در ایران نیز بر اساس آن انجام شده، در پژوهش حاضر نیز سعی بر این است که برای سنجش دینداری مدل یاد شده مورد استفاده قرار گیرد و بدین منظور ابعاد این مدل با دین اسلام تطبیق داده شده است.

د) روش و ابزار پژوهش

روش مورد استفاده در این تحقیق، توصیفی و از نوع همبستگی؛ از نظر هدف، یک بررسی کاربردی و از نظر وسعت پهنانگر است. جامعه آماری مورد مطالعه، دانشجویان دانشگاه یزد در سال تحصیلی ۹۴-۹۳ بوده‌اند. حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران، ۳۷۴ نفر برآورد شد. روش نمونه‌گیری، طبقه‌ای تصادفی و ابزار جمع‌آوری داده‌ها، پرسشنامه است. برای سنجش میزان امیدواری دانشجویان، از پرسشنامه استاندارد اسنایدر استفاده شده است. سنجۀ امید به آینده متشکل از ۱۲ سؤال و دارای دو زیرمقیاس تفکر عامل و تفکر مسیر است. ضریب آلفای کرونباخ برای سنجۀ کلی امید به آینده در تحقیق ۰/۷۱ محاسبه شده است. پایایی پرسشنامه امید در پژوهشهای قبلی نظیر اسنایدر و همکاران (۱۹۹۱) با آلفای کرونباخ ۰/۷۴-۰/۸۴، اسنایدر (۲۰۰۰) ۰/۸۵، الکساندر و آنوگبوزی (۲۰۰۷) تفکر عامل ۰/۷۶ و تفکر مسیرها ۰/۷۵، گروال و پورتر (۲۰۰۷) تفکر عامل ۰/۷۶-۰/۷۱ و در کار پژوهشگران ایرانی چون: کرمانی و همکاران (۱۳۹۰) ۰/۸۶ و... محاسبه شده است.

رابطه دینداری و امید به آینده در بین دانشجویان دانشگاه یزد ۱۹۹

در این تحقیق، از یک پرسشنامه برای سنجش میزان دینداری دانشجویان (افشانی و همکاران، ۱۳۹۱) طبق مدل گلاک و استارک با در نظر گرفتن ابعاد اصلی دینداری استفاده شد. سنجه دینداری متشکل از ۱۵ سؤال و پنج زیرمقیاس بعد اعتقادی، بعد تجربی، بعد پیامدی، بعد دانشی و بعد مناسکی است. پرسشنامه پس از طراحی به تعدادی از اساتید نشان داده شد و پس از اصلاح و تأیید توسط آنها، اعتبار صوری ابزار محرز شد. ضریب آلفای کرونباخ برای سنجه کلی دینداری در این تحقیق ۰/۷۴ محاسبه شده است.

هـ) یافته‌ها

از مجموع ۳۷۴ پاسخگو، ۴۶/۵ درصد را مردان و ۵۳/۵ درصد را زنان تشکیل داده‌اند. میانگین سنی پاسخگویان ۲۲/۴۹ سال است؛ با حداقل سن ۱۷ و حداکثر ۳۸ سال که انحراف معیاری آن $SD = ۳/۳۶۰$ بوده است. ۷۴/۲ درصد از مجموع پاسخگویان در گروه سنی ۱۷ تا ۲۴ سال، ۲۳/۹ درصد در گروه سنی ۲۴ تا ۳۱ سال و ۱/۹ درصد در گروه سنی ۳۱-۳۸ قرار دارند. ۴۴/۷ درصد در رشته‌های علوم انسانی، ۲۳/۷ درصد در رشته‌های علوم پایه، ۳۱/۵ درصد در رشته‌های فنی و مهندسی به تحصیل اشتغال دارند. همچنین ۶۰/۴ درصد در مقطع کارشناسی، ۳۵/۸ درصد در مقطع کارشناسی ارشد و ۳/۷ درصد در مقطع دکتری به تحصیل اشتغال دارند.

جدول ۱: یافته‌های توصیفی

درصد	فراوانی		
۴۶/۵	۲۰۰	زن	جنسیت
۵۳/۵	۱۷۴	مرد	
۲۳/۵	۸۸	۱۷-۲۴	سن
۱/۹	۷	۲۴-۳۱	
۷۳	۲۷۳	۳۱-۳۸	
۴۴/۴	۱۶۶	علوم انسانی	رشته تحصیلی
۲۳/۵	۸۸	علوم پایه	
۳۱/۳	۱۱۷	فنی و مهندسی	
۶۰/۴	۲۲۶	کارشناسی	مقطع تحصیلی
۳۵/۸	۱۳۴	کارشناسی ارشد	
۳/۸	۱۴	دکتری	

جدول ۲: خروجی آزمون پیرسون برای بررسی رابطه سن و امید به آینده دانشجویان

متغیر	تفکر عامل	تفکر مسیر	امید به آینده
سن	R	۰/۰۸۸	۰/۱۱۴
	Sig	۰/۰۹۲	۰/۰۲۹

با توجه به نتایج به دست آمده از جدول ۲، بین سن دانشجویان و امید به آینده در آنها رابطه معناداری وجود دارد. نتایج آزمون نشان می‌دهد همبستگی بین سن و امید به آینده ۰/۰۲۹، $p=0/114$ است که به معنای وجود رابطه معنادار مثبت بین این دو متغیر است. به عبارتی؛ هر چه سن افراد افزایش یابد، امید به آینده آنان نیز افزایش می‌یابد. همچنین رابطه سن به صورت جداگانه با ابعاد امید به آینده (تفکر عامل و تفکر مسیر) مورد تحلیل قرار گرفت و مشخص شد که سن با بُعد تفکر عامل نیز دارای همبستگی مثبت و معناداری است.

جدول ۳: تفاوت میانگین امید به آینده بر حسب جنسیت

متغیر	جنسیت	تعداد	میانگین	F	Sig	T	Df	Sig	تفاوت میانگین‌ها
امید به آینده	زن	۱۹۶	۴۸/۶۹	۴/۷۲۰	۰/۰۳۰	۰/۰۹۳	۳۳۰/۵۸۵	۰/۹۲۶	۰/۰۷۱
	مرد	۱۷۳	۴۸/۶۲						

جدول ۳ نشان می‌دهد بین پاسخگویان زن و مرد، از نظر برخورداری از امید به آینده، تفاوت معناداری وجود ندارد ($P > 0/05$). بنابراین، فرضیه دوم مبنی بر تفاوت معنادار امید به آینده پاسخگویان بر حسب جنسیت تأیید نمی‌شود.

جدول ۴: آزمون تحلیل واریانس جهت مقایسه امید به آینده بر حسب مقطع تحصیلی

متغیر	میانگین	F	Df	Sig
تفکر عامل	کارشناسی	۲/۴۱۶	۲	۰/۳۵۶
	کارشناسی ارشد			
	دکتر			

نتایج اجرای آزمون تحلیل واریانس یک طرفه نشان داد که بین میانگین برخورداری از امید به آینده در دانشجویان مقاطع مختلف تحصیلی تفاوت معناداری وجود ندارد ($P > 0/05$).

۲۰۱ $\diamond$ رابطه دینداری و امید به آینده در بین دانشجویان دانشگاه یزد

جدول ۵: آزمون تحلیل واریانس جهت مقایسه امید به آینده بر حسب رشته تحصیلی

Sig	Df	F	میانگین	متغیر	رشته تحصیلی
۰/۲۱۲	۲	۰/۴۷۴	۴۸/۸۲	علوم انسانی	
			۴۸/۹۳	علوم پایه	
			۴۸/۰۷	فنی و مهندسی	

نتایج اجرای آزمون تحلیل واریانس یک طرفه نشان داد که بین میانگین برخورداری از امید به آینده در دانشجویان رشته‌های تحصیلی علوم انسانی، علوم پایه و فنی و مهندسی تفاوت معناداری وجود ندارد. ($P > ۰/۰۵$)

جدول ۶: خروجی آزمون پیرسون برای بررسی رابطه دینداری و ابعاد آن و امید به آینده دانشجویان

	امید	تفکر مسیر	تفکر عامل	امید به آینده دینداری
R	۰/۳۶۲	۰/۳۲۰	۰/۳۲۴	اعتقادی
Sig	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	
R	۰/۴۳۴	۰/۳۷۹	۰/۳۹۸	عاطفی
Sig	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	
R	۰/۳۸۵	۰/۳۳۳	۰/۳۵۲	پیامدی
Sig	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	
R	۰/۰۹۳	۰/۰۶۶	۰/۰۹۵	مناسکی
Sig	۰/۰۷۳	۰/۲۰۳	۰/۰۶۶	
R	۰/۱۰۵	۰/۰۶۸	۰/۱۱۵	دانشی
Sig	۰/۰۴۵	۰/۱۹۰	۰/۰۲۷	
R	۰/۳۹۶	۰/۳۳۷	۰/۳۶۵	دینداری
Sig	۰/۰۰۰	۰/۰۱۰	۰/۰۰۰	

همانگونه که در جدول ۶ مشاهده می‌شود، بین دینداری دانشجویان و امید به آینده در آنها رابطه معناداری وجود دارد. نتایج آزمون که در جدول ۶ ارائه شده است، نشان می‌دهد بین دینداری و امید به آینده، همبستگی معناداری وجود دارد ($p < ۰/۰۱$ و $r = ۰/۳۹۶$). به عبارتی، چنانچه دینداری در افراد افزایش یابد، امید به آینده آنان نیز افزایش می‌یابد. همچنین رابطه ابعاد دینداری به صورت جداگانه با ابعاد امید به آینده مورد تحلیل قرار گرفت و مشخص شد که ابعاد مختلف دینداری دارای ضریب همبستگی متفاوت با ابعاد امید به آینده است؛ نتایج نشان داد که ابعاد اعتقادی ($p < ۰/۰۱$ و $r = ۰/۳۶۲$)، عاطفی ($p < ۰/۰۱$ و $r = ۰/۴۳۴$)، پیامدی ($p < ۰/۰۱$ و $r = ۰/۳۸۵$) و دانشی ($p < ۰/۰۵$ و $r = ۰/۱۰۵$) با امید به آینده رابطه مثبت و

۲۰۲ ◊ فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۹

معناداری دارند. این در حالی است که بُعد مناسکی با هیچ‌یک از ابعاد امید به آینده و شاخص کل امید به آینده رابطه معناداری را نشان نداد.

تحلیل رگرسیونی

در یک جمع‌بندی از آزمونهای مطرح شده، رگرسیون چندگانه تأثیر متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته با روش گام به گام^۱ بررسی می‌شود: از مجموع متغیرهای وارد شده در معادله رگرسیون، دو متغیر مستقل تأثیر معناداری بر متغیر وابسته داشته‌اند. از بین متغیرهای باقیمانده در مدل رگرسیون، بُعد عاطفی و بُعد پیامدی در مجموع بیشترین اثر را بر متغیر امید به آینده دانشجویان داشته‌اند.

جدول ۷: رگرسیون تأثیر متغیرهای اثرگذار بر متغیر وابسته

سطح معناداری	T	ضرایب استاندارد شده (Beta)	ضرایب استاندارد نشده		متغیر
			خطای معیار	B	
۰/۰۰۰	۹/۲۲۹	۰/۴۳۴	۰/۱۱۹	۱/۰۹۷	بُعد عاطفی
۰/۰۰۳	۹/۹۷۱	۰/۱۸۱	۰/۱۶۴	۰/۴۸۸	بُعد پیامدی
		ضریب همبستگی چندگانه	ضریب تعیین ^۲	ضریب تعیین تعدیل شده ^۳	
		۰/۴۵۵	۰/۲۰۷	۰/۲۰۳	

بر اساس اطلاعات جدول ۷، متغیر بُعد عاطفی در بین متغیرهای مستقل، بیشترین تأثیر را بر متغیر وابسته دارد. با استفاده از واریانس ترکیب خطی متغیرهای مستقل می‌توان ۲۰/۳ درصد از واریانس متغیر امید به آینده را توضیح داد. سایر تغییرات متغیر وابسته به دلیل پیچیده و چند بعدی بودن متغیر وابسته تحقیق؛ یعنی امید به آینده و همچنین به حساب نیامدن برخی از متغیرهایی است که بر این متغیر تأثیر گذارند.

(و) بحث و نتیجه‌گیری

دانشجویان به عنوان قشر جوان و تحصیل کرده، از جمله سرمایه‌های انسانی هر کشوری محسوب می‌شوند که دولت‌ها طی مراحل رشد این قشر جوان، هزینه‌های هنگفتی را متحمل می‌شوند تا مدیریت و هدایت جامعه را به دست این سرمایه‌های انسانی بسپارند. امید به آینده به عنوان نیروی محرک که افراد را به سمت

1. Stepwise
2. R. Square
3. Adjusted R Square

رابطه دینداری و امید به آینده در بین دانشجویان دانشگاه یزد ۲۰۳

دستیابی به اهداف سوق می‌دهد، از مهم‌ترین دارایی‌های افراد به خصوص دانشجویان جامعه محسوب می‌شود. «از طرفی، بشر متمدن امروزی گرچه به‌ظاهر مرفه می‌نماید، اما بیش از گذشته افسرده، ناامید و تنهاست. از دیگر سو، چون آدمی به حقیقت وجود خویش و اسرار درونش شناخت کامل ندارد و تمامی عوامل و دردها و رنجهای مهلک روانی و راههای پیشگیری از آنها را نمی‌داند، از این رو ناگزیر است برای شناخت حقایق مربوط به وجود خود و نیز آفات و امراض نفسانی و روش درمان یا پیشگیری از آنها، از تمسک به دین بهره‌گیرد؛ چراکه تمامی عقاید دینی در رفتار انسان مؤثر است، هرچند تأثیر آنها یکسان نیست» (پرچم و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۸۷). باورهای مذهبی و داشتن ایمان به خدا و اعتقاد به مبدا حقیقت و یک قدرت مافوق و مطلق، قدرت تحمل ناکامی‌ها را بالا می‌برد و بدین ترتیب به حفظ سلامت جسم و روان کمک کرده، از پیدایش بیماری‌های جسمی و روانی پیشگیری می‌کند و در نهایت، به امید انسان نسبت به آینده می‌افزاید. (قهرمانی و نادی، ۱۳۹۱: ۲)

پژوهش حاضر، رابطه دینداری با امید به آینده در بین دانشجویان دانشگاه یزد را مورد بررسی قرار داده است. نتایج پژوهش نشان داد که بین سن و امید به آینده دانشجویان، رابطه معناداری وجود دارد. این یافته، همسو با نتایج *علیزاده اقدم* (۱۳۹۱) و *ناهمسو* با نتایج *پورغزنین* (۱۳۷۹) بود. نتایج نشان داد که میانگین امید به آینده دانشجویان برحسب جنسیت آنها تفاوت معناداری ندارد، که این یافته هماهنگ با نتایج *علیزاده اقدم* (۱۳۹۱)، *پورغزنین* و همکاران (۱۳۷۹)، *عبداللهی* (۱۳۸۹) و *اصلائی* و همکاران (۱۳۹۲) بود. در حقیقت؛ امید به آینده دانشجویان متأثر از جنسیت آنها نیست و مردان و زنان به لحاظ برخورداری از امید به آینده، تفاوت چندانی با همدیگر نداشتند. همچنین نتایج حاکی از این بود که میانگین امید به آینده دانشجویان برحسب مقطع تحصیلی و همچنین رشته تحصیلی، تفاوت چندانی ندارد. این یافته *ناهمسو* با نتایج *تحقیق علیزاده اقدم* (۱۳۹۱)، *ابراهیمی* و همکاران (۱۳۹۰) و *ناهمسو* با نتایج *تحقیق عبداللهی* (۱۳۸۹) بود. در حقیقت؛ به دلیل وجود شرایط تقریباً یکسانی که برای دانشجویان و جوانان مقاطع مختلف تحصیلی به لحاظ وضعیت اشتغال و پذیرش و وجه اجتماعی وجود دارد، نمی‌توان انتظار داشت که دانشجویان مقاطع بالاتر، امید بالاتری نسبت به آینده داشته باشند یا بالعکس. همچنین ضریب همبستگی پیرسون بین دینداری و امید به آینده، مثبت و معنادار است. به عبارتی؛ چنانچه دینداری در افراد افزایش یابد، امید به آینده آنان نیز افزایش می‌یابد. این یافته، همسو با نتایج پژوهشهای *سلیمی بجستانی* و همکاران (۱۳۹۳)، *عبداللهی* (۱۳۸۹)، *کرمی* و همکاران (۱۳۹۱)، *بالجانی* و همکاران (۱۳۹۰) و *پورغزنین* و همکاران (۱۳۷۹) و همچنین *چانگک* و *لی* (۲۰۰۲)، *گومز* و *فیشر* (۲۰۰۳)، *پنرود* و *مورس* (۱۹۹۷) و *کونینگ* (۲۰۰۴) است. طبق نظر *کونینگ* (۲۰۰۴)، مذهب باعث ایجاد امید در افراد می‌شود؛ بدین صورت که به زندگی انسان معنا و هدف می‌بخشد و باعث افزایش توانایی انسان در انجام کارها و مقابله با مشکلات می‌شود. همچنین جامعه‌شناسی دین *ماکس وبر* گویای نقش و اهمیت دین در معنابخشی به زندگی انسان است. معناداری زندگی، خود مقدمه امیدواری در افراد است. موضوع امید به

۲۰۴ ♦ فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۹

آینده به دلیل نقش و اهمیت آن در پیشبرد اهداف جامعه و رسیدن به توسعه پایدار و همه‌جانبه، دارای اهمیت است. در مجموع، با توجه به نقش دین در زندگی اجتماعی و حفظ تعادل روان‌شناختی افراد و همچنین معنادار کردن زندگی، می‌توان به تأثیر و اهمیت دینداری در امیدواری افراد اشاره کرد و با توجه به صبغه دینی جامعه ایران، می‌توان انتظار داشت که افراد با دینداری بالاتر، نسبت به آینده امیدوارتر باشند؛ زیرا معنویت برای معتقدان خود، مثبت‌نگری و خوش‌بینی ایجاد کرده و معنا و هدفداری در زندگی و امیدواری و انگیزش در افراد و پیروان خود ایجاد می‌کند. در نتیجه، چنین افرادی توانمندی‌های بیشتری برای مقابله با مشکلات داشته و سنگ‌بنای جامعه‌ای سالم‌تر را خواهند گذاشت.

پیشنهادها و محدودیتهای پژوهش

- با توجه به یافته‌های پژوهش، استفاده از پتانسیل دین برای افزایش امیدواری نسل جوان ضروری است. بنابراین، مسئولان فرهنگی در دانشگاهها و سایرین می‌توانند با ارائه برنامه‌های متنوع و همچنین جدید دینی در دانشگاهها، زمینه افزایش دینداری را در دانشجویان افزایش دهند و نتیجه این امر در نهایت، افزایش امیدواری در دانشجویان خواهد بود.

- مبلغان مذهبی در دانشگاهها و خوابگاههای دانشجویی می‌توانند با مطرح کردن سؤالات و شبهه‌های دینی و برانگیختن حس کنجکاوی دانشجویان و همچنین معرفی کتابهای مذهبی مرتبط، آنان را به مطالعه بیشتر در زمینه دین ترغیب کنند و به این ترتیب، به تقویت بعد دانشی در دانشجویان بپردازند.

- برگزاری مسابقات مختلف و جذاب در محیط دانشگاه و خوابگاه با موضوعات دینی.

- انجام مطالعاتی در زمینه رابطه دینداری با متغیرهای دیگری نظیر شادکامی و افسردگی.

- انجام پژوهش در زمینه رابطه دینداری و امید به آینده در بین جوانان.

از آنجا که این پژوهش تنها در بین دانشجویان دانشگاه یزد صورت گرفته است، باید در تعمیم نتایج، احتیاط لازم را به عمل آورد.

رابطه دینداری و امید به آینده در بین دانشجویان دانشگاه یزد ❖ ۲۰۵

منابع

- ابراهیمی، نسرین؛ زهرا صباغیان و محمود ابوالقاسمی (۱۳۹۰). «بررسی رابطه امید با موفقیت تحصیلی دانشجویان». پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ش ۶۰: ۱۶-۱.
- ارجمندنیا، علی‌اکبر؛ مهدی خانجانی و مریم محمودی (۱۳۹۱). امید و امیدواری: نظریه‌ها، مفاهیم و روشهای ارتقا در جوانان و دانشجویان. تهران: وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، معاونت فرهنگی و اجتماعی، دفتر برنامه‌ریزی اجتماعی و مطالعات فرهنگی.
- افشانی، سیدعلیرضا؛ عباس عسکری ندوشن، محمد حیدری و محمد نوریان (۱۳۹۱). «رابطه دینداری با سرمایه اجتماعی در شهر نجف‌آباد». رفاه اجتماعی، ش ۴۴ (بهار): ۲۸۴-۲۵۹.
- بالجانی، اسفندیار؛ جواد خشابی، الهام امانپور و ندا عظیمی (۱۳۹۰). «بررسی ارتباط بین سلامت معنوی، مذهب و امید در بیماران مبتلا به سرطان». مجله دانشکده پرستاری و مامایی دانشگاه علوم پزشکی تهران، ش ۳ (اسفند): ۳۷-۲۷.
- پرچم، اعظم؛ مریم فاتحی زاده و زهرا محققیان (۱۳۹۲). «ابعاد سه‌گانه نظریه امید اسنادبر و تطبیق آن با دیدگاه قرآن کریم». تحقیقات علوم قرآن و حدیث دانشگاه الزهراء، ش ۱: ۲۹-۱.
- پرزور، پرویز؛ محمد نریمانی، احمد شجاعی و مرتضی ابراهیمی (۱۳۹۴). «نقش امید (با تکرش به منابع اسلامی)، معنای زندگی و باورهای غیر منطقی در پیش‌بینی رغبت به ازدواج دانشجویان». فرهنگ در دانشگاه اسلامی، دوره پنجم، ش ۱۶: ۳۸۴-۳۶۵.
- پورغزنین، طیبه؛ پوری هوشمند، الهه طلاساز فیروزی و حبیب‌ا... اسماعیلی (۱۳۷۹). «منابع امیدبخش و سطح امید در مبتلایان به سرطان». روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالینی ایران، ش ۳۲: ۸۷-۴۲.
- جعفری، محمدتقی (۱۳۷۸). «بحثی درباره سکولاریسم». جامعه‌شناسی ادیان. اثر ژان پل ویلم، ترجمه عبدالرحیم گواهی. تهران: تیبان.
- سراج‌زاده، سید حسین؛ فرشید رحیمی (۱۳۹۲). «رابطه دینداری با معناداری زندگی در یک جمعیت دانشجویی». راهبرد فرهنگ، ش ۲۴ (زمستان): ۳۰-۷.
- سلطانی‌زرنندی، احمد (۱۳۷۶). «بررسی اثرات روزه‌داری در ماه رمضان بر سلامت روان». پایان‌نامه دکتری. کرمان: دانشگاه علوم پزشکی.
- سلیمی بجستانی، حسین؛ طاهره حسینی قمی و نرگس ذاکری (۱۳۹۳). «ارتباط جهت‌گیری مذهبی و امیدواری با اضطراب سلامت در زنان پرستار بیمارستان امام خمینی (ره) تهران». پژوهش پرستاری، ش ۲۴ (بهار): ۱۷-۱.

۲۰۶ ♦ فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۹

- شمس، ثریا؛ کیانوش هاشمیان و عبدالله شفیع آبادی (۱۳۸۶). «بررسی اثربخشی روش آموزش حس شوخ‌طبعی بر ناامیدی و سازگاری اجتماعی دانشجویان افسرده شهر تهران». *اندیشه‌های تازه در علوم تربیتی*، ش ۱ (زمستان): ۸۱-۹۹.
- صنعت‌خواه، علیرضا و معصومه دادخواه‌فر (۱۳۹۵). «نگاهی به نقش سرمایه اجتماعی در ایجاد احساس شادمانی دانشجویان دانشگاه آزاد کرمان». *مطالعات ملی*، ش ۶۵: ۱۰۶-۹۱.
- عبداللهی، مهرناز (۱۳۸۹). «تبیین جامعه‌شناختی امید به آینده». *رشد آموزش*، ش ۴۹: ۴۱-۳۴.
- عزمی، سعیده (۱۳۸۶). «بررسی رابطه بین جهت‌یابی آینده، امیدواری، هیجان‌خواهی تکانشی و رفتارهای پرخطر در بین نوجوانان دختر و پسر شهر تهران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه علامه طباطبائی.
- علیزاده اقدم، محمدباقر (۱۳۹۱). «بررسی میزان امید به آینده در بین دانشجویان و عوامل مؤثر بر آن». *جامعه‌شناسی کاربردی*، ش ۲۰۶: ۴۸-۱۸۹.
- فولادیان، احمد (۱۳۹۲). «بررسی میزان امید به آینده و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد». *فقه و تاریخ تمدن*، ش ۳۸: ۱۵۹-۱۳۷.
- قهرمانی، نسرین و محمدعلی نادری (۱۳۹۱). «رابطه بین مؤلفه‌های مذهبی-معنوی با سلامت روان و امید به آینده در کارکنان بیمارستانهای دولتی شیراز». *نشریه مرکز تحقیقات مراقبت‌های پرستاری دانشگاه علوم پزشکی تهران (نشریه پرستاری ایران)*، ش ۱۱ (دی): ۷۹-۱.
- کار، آلان (۱۳۷۸). *روان‌شناسی مثبت علم شادمانی و نیرومندی‌های انسان*. ترجمه حسن پاشا شریفی و جعفر نجفی‌زند با همکاری باقر ثنایی. تهران: سخن، چ دوم.
- کرمانی، زهرا، محمدکریم خدایپناهی و محمود حیدری (۱۳۹۰). «ویژگی روانسنجی مقیاس امید اسنایدتر». *روان‌شناسی کاربردی*، سال پنجم، ش ۳ (۱۹): ۲۳-۷.
- کرمی، جهانگیر؛ علی زکی‌بی و مصطفی علیخانی (۱۳۹۱). «رابطه جهت‌گیری مذهبی با میزان تاب‌آوری و امیدواری در دانشجویان دانشگاه رازی». *فرهنگ در دانشگاه اسلامی*، ش ۳ (تابستان): ۲۵۶-۲۴۳.
- محمدقاسمی، حمید و همکاران (۱۳۹۱). «بررسی راههای تقویت امید به آینده از منظر قرآن و روایات در بین دانش‌آموزان متوسطه شهرستان ساری». *مجله علمی پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی بابل*، ویژه‌نامه ش ۱ (زمستان).
- میرزاییان، بهرام؛ رمضان حسن‌زاده و میترا مصلحی جویباری (۱۳۹۳). «سهم امید به آینده معلمان در پیش‌بینی شادکامی دانش‌آموزان دختر». *زن و جامعه*، ش ۱ (بهار): ۱۳۸-۱۲۱.
- ویلم، ژان پل (۱۳۷۸). *جامعه‌شناسی ادیان*. ترجمه عبدالرحیم گواهی. تهران: تبیان.

۲۰۷ ♦ رابطه دینداری و امید به آینده در بین دانشجویان دانشگاه یزد

- Abdollahi, M. (2010). "Sociological Explanation of Hope for the Future". *Development of Teaching*, 49: 34-41.
- Afshani, S.A.; A. Askari Nadoshan, M. Haidari & M. Nourian (2012). "The Relationship between Religiosity and Social Capital in the City of Najafabad". *Social Welfare*, 44: 259-284.
- Alexander, E.S. & J.A. Onwuegbuzie (2007). "Academic Procrastination and the Role of Hope as a Coping Strategy". *Personality and Individual Differences*, 42 (7): 1301-1310.
- Alizadeh Aghdam, M. (2012). "Evaluation of Hope for the Future among University Students and the Factors influencing it". *Applied Sociology*, 48: 189-206.
- Aquinas, Thomas (1952). *Summa Theological*, Tr. Father Laurence Sheepcote. (In the Great Books Series). Chicago, William Berton Publisher.
- Arjmandnia, A.; M. Khanjani & M. Mahmoudi (2012). *Hope and Optimism: Theories, Concepts and Ways to improve the youth and Students*. Tehran: Ministry of Science, Research and Technology, Department of Social and Cultural, and Social Planning Office Cultural Studies.
- Azmi, S. (2007). *The Relationship between Future Orientation, Hope, Impulsive Sensation Seeking and Risk Behaviors among Boy and Girl Adolescents in Tehran*. Master's Thesis. Tehran: Allameh Tabatabai University's.
- Baljany, E.; J. Khashabi, E. Amanpour & N. Azimi (2011). "Examines the Relationship between Spiritual Health, Religion and Hope among Patients with Cancer". *Journal of Nursing and Midwifery*, 3: 27-37.
- Bonab, B.G. (2010). "Relation between Mental Health and Spirituality in Tehran University Student". *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 5: 887-891.
- Chang, E.C. & S.L. DeSimone (2001). "The Influence of Hope on Appraisals, Coping, and Dysphoria: A Test of Hope Theory". *Journal of Social and Clinical Psychology*, 20: 117-129.
- Chang, L.C. & I.C. Li (2002). "The Correlation between Perceptions of Control and Hope Status in Home- Based Cancer Patients". *J. Nurse R.S. Mar*, 10(1): 73-82.
- Ebrahimi, N.; Z. Sabbaghian & M. Aboulghasemi (2011). "Investigate the Relationship between Hope and Educational Success". *Quarterly Research and Planning in Higher Education*, 60: 1-16.
- Fooladian, A. (2013). "Evaluation of Hope for the Future and Social Factors Affecting it among Students of Islamic Azad University of

Mashhad". *Islamic Jurisprudence and the History of Civilization Quarterly*, 38: 137-159.

- Gahremani, N. & M. Nadi (2012). **"Relationship between the Religious-Spiritual, Mental Health and Hope for the Future among Hospitals Staffs in Shiraz"**. *Journal of Care Research Center University of Medical Sciences, Tehran (Iran Journal of Nursing)*, 11: 1-79.
- Glock, C.Y. & R. Stark (1968). **American Piety: The Nature of Religious Commitment**. Berkeley: University of California Press.
- Gomez, R. & J.W. Fisher (2003). **"Domains of Spiritual Well-being and Development and Validation of the Spiritual Well-being Questionnaire"**. *Personality and Individual Difference*, 35: 1975-1991.
- Grewal, P.K. & J.E. Porter (2007). **"Hope Theory: A Framework for Understanding Suicidal Action"**. *Death Studies*, 31: 131-154.
- Jafari, M.T. (1999). **"Discussion of Secularism"**. In *Sociology of Religions*. By Jean Paul Willem. Translation A. Govahi. Tehran: Tebyan.
- Kar, A. (1999). **Positive Psychology, Happiness Science and Strengths in Human**. Translated by Hassan Pasha Sharifi, Jafar Najafyznd Collaboration with Bagher Sanaei. Tehran: Sokhan, Second Edition.
- Karami, J.; A. Zakeii & M. Alikhani (2012). **"The Relationship between Religious Orientation and Degree of Resilience and Hope in Razi University Students"**. *Culture in the Islamic University*, 3: 243-256.
- Kermani, Z.; K. Khodapanahi & M. Heidari (2011). **"Snyder Hope Scale Psychometric Characteristics"**. *Journal of Applied Psychology*, 5, 3 (19): 7-23.
- Koenig, H.G. (2004). **"Spirituality, Wellness, and Quality of Life"**. *Sexuality, Reproduction and Menopause*, 2: 76-82.
- Mirzaeian, B.; R. Hasanzadeh & M. Moslehi-Joybari (2014). **"Share the Hope of Future Happiness Teachers in Predicting Female Students"**. *Women and Society*, 1: 121-138.
- Mohammad-Ghasemi, H. & et al. (2012). **"Exploring Ways to Strengthen the Hope for the Future of the Quran and Traditions among High School Students in the City of Sari"**. *Babol Medical Sciences Journal*, Winter Special Issue No. 1.
- Parcham, A.; M. Fatehizade & Z. Mohaqeqian (2013). **"Three Dimensions Snyder's Hope theory and applying it to the Quran"**. *Journal of Research Quran and Hadith Al-Zahra University*, 1: 1-29.
- Penrod, J. & J. Morse (1997). **"Strategies for Assessing and Fostering Hope: The Hope Assessment Guide, Oncology Nurses"**. *Forum*, 24(6): 1055-1063.
- Porzor, P.; M. Narimani, A. Shojaei, & M. Ebrahimi (2015). **"The Role of**

Hope (with the Attitude to Islamic Sources), the Meaning of Life and Irrational Beliefs in Predicting Students' Desire to Marry". *Culture at the Islamic University*, 5, 16: 365-384.

- Pourghaznein, T.; P. Hoshmand, E. Firouzi & H. Esmaili (2000). "Promising Resources and the Level of Hope among Cancer Patients". *Psychiatry and Clinical Psychology*, 32: 42-87.
- Salimi-Bajestani, H.; T. Hosseini-Qomi & N. Zakeri (2014). "The Relationship between Religious Orientation and Hope with Anxiety in Women's Health Nurse in Imam Khomeini Hospital in Tehran". *Nursing Research*, 24: 1-17.
- Sanatkah, A. & M. Dadkhahfar (2016). "A Look at the Role of Social Capital in Creating a Sense of Happiness among Students in Azad University of Kerman". *National Studies*, 65: 91-106.
- Shams, S.; K. Hashemian & A. Shafee (2007). "The Effect of Education on Hopelessness and Social Adjustment among Depressed Students in Tehran". *Quarterly Journal of New Thoughts on Education*, 1: 81-99.
- Snyder, C.R. (2000). **Handbook of Hope: Theory, Measure & Applications**. Academic Press, USA.
- Snyder, C.R.; C. Harris, J.R. Anderson, S.A. Holleran, L.M. Irving, S.T. Sigmon & et al. (1991). "The will and the Ways: Development and Validation of an Individual-Differences Measure of Hope". *Journal of Personality and Social Psychology*, 60: 570-585.
- Snyder, C.R.; S.J. Lopez, H.S. Shorey, K.L. Rand & D.B. Feldman (2003). "Hope Theory, Measurement and Application to School Psychology". *School Psychology Quarterly*, 18: 122-139.
- Snyder, C.R.; S.T. Michael & J.S. Cheavens (1999). "Hope as a Psycho-Therapeutic Foundation of Nonspecific Factors, Placebos, an Expectancies". In M.A. Hubble, B. Duncan, S. Miller (Eds). *Heart and Soul of Change*. Washington, D.C: APA, PD. 205-230.
- Snyder, C.R.; L.A. Ritschel, L.K. Ravid & C.J Berg (2006). "Balancing Psychological Assessments: Including Strength and Hope in Client Reports". *Journal of Clinical Psychology*, 62 (1): 33-46.
- Snyder, C.R.; H.S. Shorey, J.S. Cheavens & K.M. Pulvers (2002). "Hope and Academic Success in College". *Journal of Educational Psychology*, 94 (4): 820-826.
- Soltany-Zrandy, A. (1997). "Effects of Ramadan Fasting on Mental Health". PhD Thesis. University of Medical Sciences in Kerman.
- Serajzadeh, S. & F. Rahimi (2013). "The Relationship between Religiosity and Meaning in Life among University Student". *Culture Strategy*, 24: 7-30.

- Willem, J.P. (1999). **Sociology of Religions**. Translation by Abdoalrahim Govahi. Tehran: Tbyyan.
- Yang, K.P. & X.Y. Mao (2007). “A Study of Nurses' Spiritual Intelligence: a Cross-Sectional Questionnaire Survey”. *International Journal of Nursing Studies*, 44 (6): 999-1010.

